

УДК 347.734: 336.74:347.426.3(477)

Єрохов В. М., НУ «ОЮА»

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗМІСТ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ВАЛЮТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті розглянуті проблеми визначення фінансово-правової відповідальності в сфері валютних правовідносин на законодавчому рівні, взаємодія фінансово-правової відповідальності з адміністративною за аналогічні правопорушення у валютній сфері, проблеми їх співвідношення. Автором розглянуті наукові погляди на інституційну природу фінансово-правової відповідальності, запропоновано шляхи впорядкування взаємодії фінансових санкцій та адміністративних стягнень за правопорушення у валютній сфері.

Завдяки поступовій лібералізації зовнішньоекономічної діяльності в Україні почався значний ріст числа експортно-імпортних операцій, для господарюючих суб'єктів і фізичних осіб з'явилася можливість виходу на зовнішній ринок. Тим часом, відсутність у більшості суб'єктів валютних правовідносин досвіду в здійсненні валютних операцій, а часом і наявність прямих зловживань з їхнього боку заподіяли значної шкоди фінансовим інтересам України. Такі процеси, безумовно, наштовхують на необхідність систематизації та розвитку інституту відповідальності за валютні правопорушення. Більш того, сфера відповідальності за валютні правопорушення нараховує низку серйозних проблем, на яких зупиняється увага нижче.

Інститут відповідальності за порушення норм валютного законодавства є гарантом забезпечення законності здійснення валютних операцій, додержанням валютної дисципліни та режиму фінансової безпеки держави. Зміцнення грошової системи держави потребує забезпечення ефективного валютного контролю та запобігання проявам порушення валютного законодавства та дисципліни в сфері валютних правовідносин.

Основними проблемами інституту відповідальності за порушення норм валютного законодавства є недосконале нормативне закріплення як елементів категоріального апарату відповідальності, так і самих фінансових санкцій, які не впорядковані та знаходяться у різних нормативно-правових актах за суб'єктом видання та юридичною силою. Законодавча невизначеність категорій «валютне правопору-

шення», «валютно-правова відповідальність» та «фінансові санкції за валютні правопорушення» завдає труднощів у притягненні правопорушників до відповідальності за порушення правил здійснення валютних операцій.

На теоретичному рівні, труднощі інституціональної невизначеності фінансово-правової відповідальності створюють проблематику взаємодії фінансово-правової норми з нормами інших галузей права (насамперед з адміністративно-правовою) щодо притягнення до відповідальності.

Серед провідних вітчизняних науковців-фінансистів, що досліджують окремі питання фінансово-правової відповідальності, слід назвати Є.О. Алісова, А.Й. Іванського, Є.В. Карманова, М.П. Кучерявенка, Т.А. Латковську, О.П. Орлюк, Н.Ю. Пришву, Л.А. Савченко, та ін. Проблемам фінансово-правової відповідальності присвячують свої праці і представники російської фінансово-правової науки: А.В. Андрєєв, Ю.А. Венедіктов, Ю.О. Крохіна, Є.С. Попкова, М.Б. Разгільдяєва, Н.А. Саттарова, І.В. Хаменушко, А.М. Черепакін та інші вчені.

Очевидно, що з динамікою розвитку фінансової системи в цілому, зростаючим потребам держави та суспільства в сфері руху валютних цінностей, переосмисленням змісту деяких елементів понятійно-категоріального апарату, система валютного регулювання та контролю потребує більш вдосконаленої законодавчої основи регулювання валютно-правових відносин. Для досягнення такої мети необхідно вирішити низку теоретичних та практичних питань:

- Дослідити особливості фінансово-правової відповідальності та фінансових санкцій за порушення валютного законодавства;
- Дослідити умови притягнення до фінансово-правової відповідальності за порушення валютного законодавства, надати визначення об'єкту фінансового (валютного) правопорушення;
- Проаналізувати взаємодію фінансово-правової та адміністративної відповідальності, впорядкувати систему фінансових санкцій та адміністративних за порушення законодавства у сфері валютних правовідносин;
- Дослідити взаємозв'язок категорій «фінансові санкції» та «фінансово-правова відповідальність за валютні правопорушення».

Головною проблемою визначення відповідальності за порушення норм валютного законодавства є відсутність законодавчого закріплення такої відповідальності. Законодавець, взагалі, не виділяє фінансово-правової відповідальності за порушення валютно-правових норм. Згідно з п.1 ст.16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему

валютного регулювання та валютного контролю» від 19.02.1993 року № 15-93 (далі – Декрет), відповідальність може бути адміністративною або кримінальною, в п. 2 цієї ж статті є перелік фінансових санкцій, які мають більш фінансово-правову природу ніж адміністративно-правову. Такий підхід законодавця відображає думки вчених щодо існування тільки адміністративної або кримінальної відповідальності за порушення фінансового законодавства, які взагалі не виділяють фінансових правопорушень та фінансово-правової відповідальності. Щодо такого підходу законодавця слід зазначити, що існують відмінності правової природи фінансових санкцій та адміністративних стягнень за порушення валютного законодавства:

По-перше, суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути тільки фізичні особи, суб'єктами ж фінансово-правової фізичні і юридичні особи;

По-друге, з урахуванням того, що фінансово-правові відносини є не тільки владними, а й майновими, фінансово-правова відповідальність за порушення валютного законодавства носить, насамперед, компенсаційний характер;

По-третє, ключова відмінність фінансово-правової відповідальності від адміністративно-правової полягає в об'єкті протиправного посягання. Якщо при адміністративно-правовій – це встановлений державою порядок здійснення валютних операцій, то при фінансово-правовій – суспільні відносини, які виникають в процесі формування, розподілу та використання публічних фондів;

По-четверте, фінансово-правова відповідальність відрізняється від адміністративно-правової за метою, оскільки у адміністративної відсутня правовідновлювальна мета [1, с. 69].

Аналізуючи такий спосіб законодавчого відображення фінансових санкцій за порушення правил валютних операцій, відкритими залишаються питання визначення фінансово-правової відповідальності за порушення валютного законодавства, віднесення фінансових санкцій за порушення правил валютних операцій до засобів впливу фінансово-правової відповідальності, механізму притягнення до такої відповідальності, впорядкованості мір фінансово-правової відповідальності та узгодження взаємодії таких мір з іншими видами юридичної відповідальності за правопорушення у валютній сфері.

В п. 1 ст. 16 Декрету зазначається, що за здійснення валютних операцій без відповідного дозволу – генеральної або індивідуальної ліцензії встановлюється адміністративна або кримінальна відповідальність. Натомість п. 2 цієї ж статті надає перелік фінансових санкцій, які застосовуються окремо від адміністративних стягнень або кримінально-

го покарання [2]. Адже перелік адміністративних правопорушень та кримінальних злочинів у сфері валютних операцій та відповідальність за їх вчинення закріплені профільними кодифікованими актами, Кримінальним Кодексом України та, відповідно – Кодексом про адміністративні правопорушення України.

З вищевикладеного слід зазначити, що Декрет передбачає адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил валютних операцій, але перелік санкцій закріплений в Декреті має ознаки фінансово-правової відповідальності за порушення валютного законодавства. До того ж закріплений в Декреті перелік фінансових санкцій не впорядкований за ознаками суб'єкта правопорушення. Згідно з переліком окремі штрафи стосуються як фінансових установ, так і фізичних і юридичних осіб, що не є фінансовими установами. Поряд з тим, що в Кодексі про адміністративні правопорушення України передбачено застосування адміністративних штрафів за порушення у валютній сфері, аналогічні з тими, що закріплені в Декреті щодо резидентів та нерезидентів, що не є фінансовими установами. В деяких випадках це може призводити до дублювання негативного впливу на порушника правил здійснення валютних операцій.

Таким чином, законодавством України не встановлено фінансово-правової відповідальності за порушення валютного законодавства, натомість притягнення до адміністративної відповідальності регламентовано як Декретом, так і Кодексом про адміністративні правопорушення України. Беручи до уваги взаємодію фінансово-правової і адміністративної відповідальності у валютній сфері, законодавцю вкрай необхідно: впорядкувати законодавство з питань порушень валютного законодавства. Розвиток та зміцненням інституційної структури фінансового права в цілому значно посилюють таку необхідність. Наприклад, абз. 6 п. 2 ст. 16 Декрету закріплює відповідальність за порушення резидентами порядку розрахунків, який регламентовано в ст. 7 цього Декрету: «...розрахунки здійснюються лише через уповноважені банки в порядку, установленому Національним банком України...» [2]. Тобто наведена норма передбачає, що використання валютних цінностей без участі фінансових установ є незаконним. У вигляді фінансової санкції за таке порушення виступає штраф у розмірі, еквівалентному сумі валютних цінностей, що використовувались при розрахунках. Статтею 162 Кодексу про адміністративні правопорушення також встановлюється відповідальність у вигляді попередження або штрафу за аналогічне правопорушення: «Незаконні скуповування, продаж, обмін, використання валютних цінностей як засобу платежу...» [3]. Наведений приклад засвідчує дублювання різних

видів відповідальності за одне й те саме правопорушення у валютній сфері. Така невпорядкованість законодавства одночасно перешкоджає інституційному розвитку фінансового права і взаємодії адміністративної і фінансово-правової відповідальності у валютній сфері.

Позиції вчених-правознавців щодо виділення окремого виду юридичної відповідальності за правопорушення у сфері валютних правовідносин розділяються на дві суперечливі між собою групи. Так наприклад, Н.В. Сапожников стверджує, що валютні правопорушення уявляють собою різновид адміністративних правопорушень [4, с. 73], тому за порушення норм валютного законодавства можлива тільки адміністративна відповідальність. Натомість А.А. Мусаткіна стверджує, що порушення валютного законодавства є різновидом фінансового правопорушення [5, с. 57]. Більш доцільною є точка зору А.А. Гогіна: «вид відповідальності встановлюється не нормативним актом, в якому законодавець сформував склад протиправної поведінки, а предметом правового регулювання» [6, с. 14].

На нашу думку, основним аргументом у захист автономності фінансово-правової відповідальності за порушення валютного законодавства є об'єкт самого правопорушення. Як зазначалося вище, в фінансових правопорушеннях та адміністративних він суттєво відрізняється. Так предмет фінансового права консолідує в собі не тільки публічний інтерес в сфері фінансів, а й сам майновий характер фінансових правовідносин. Не складно зробити висновок, що об'єктом адміністративного правопорушення в валютній сфері – є суспільні відносини в сфері встановленого державою порядку здійснення валютних операцій, об'єктом фінансового правопорушення у валютній сфері – є суспільні відносини, пов'язані з формуванням, розподіленням та використанням централізованих та децентралізованих фондів держави та місцевого самоврядування, на які посягнув правопорушник своєю протиправною поведінкою. Отже, доцільно вважати, що адміністративна, кримінальна та фінансово-правова відповідальність можуть адекватно співіснувати разом та охороняти окремі сторони валютних операцій, в залежності від предметно-суб'єктного напрямку та характеру правопорушень валютної сфери.

Беручи до уваги викладене, для впорядкування апарату фінансово-правової відповідальності за порушення валютного законодавства необхідно:

- на законодавчому рівні надати визначення фінансово-правовій відповідальності за валютні правопорушення;
- нормативно впорядкувати застосування фінансових санкцій та адміністративних стягнень у валютній сфері. Переглянути доцільність

одночасного застосування як фінансових так і адміністративних санкцій за деякі види правопорушень в сфері валютних операцій;
– вдосконалити в цілому механізм притягнення до відповідальності за порушення валютного законодавства.

Бібліографічний список:

1. Іванський А.Й. Фінансово-правова відповідальність: теоретичний аналіз / А.Й. Іванський. – Одеса : Юридична література, 2008. – С. 440.
2. Про систему валютного регулювання та валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 р. № 15-93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KMD93015.html
3. Кодекс про адміністративні правопорушення України від 07 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток № 51. – Ст. 1122.
4. Сапожников Н.В. Правовые проблемы ответственности в валютных правоотношениях / Н.В. Сапожников // Законность. – 2001. – № 9. – С. 35-40.
5. Мусаткина А.А. Финансовая ответственность в системе юридической ответственности. / А.А. Мусаткина // Финансовое право. – № 4. – 2003. – С. 57.
6. Гогин А.А. Характеристика правонарушений в области валютного законодательства Российской Федерации / А.А. Гогин // Финансовое право. – № 3. – 2005. – С. 14.

В статье рассмотрены проблемы определения финансово-правовой ответственности в сфере валютных правоотношений на законодательном уровне, взаимодействие финансово-правовой ответственности с административной за аналогичные правонарушения в валютной сфере, проблемы их соотношения. Автором рассмотрены научные взгляды на институциональную природу финансово-правовой ответственности, предложены пути упорядочения взаимодействия финансовых санкций и административных взысканий за правонарушения в валютной сфере.

This article considers the problem of determining the financial responsibility in the field of currency relations at the law-level, the interaction of financial responsibility with the administrative for a similar offense in the monetary area, the problems in their interaction. The author shows the approaches to the definition of the institutional nature of the financial liability and the ways to settle the financial sanctions and administrative sanctions for violations of currency legislation.